

XXI ASR PSIXOLOGIYASIDA BOLA RIVOJLANISHI NAZARIYASI: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLAR

Zokirova Hilola

Alfraganus universiteti psixologiya yo'nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada XXI asr psixologiyasida bola rivojlanishi nazariyasining ilmiy asoslari, zamonaviy pedagogik va psixologik yondashuvlar, shuningdek, bu jarayonda uchrayotgan muammo va kamchiliklar tahlil qilinadi. Bola rivojlanishining ijtimoiy, emotsional, intellektual va ma'naviy jihatlari oila, ta'lim muassasalari va raqamli muhit ta'sirida kompleks tarzda yoritilgan. Shuningdek, maqolada nazariya va amaliyot o'rtasidagi tafovutlar ochib berilib, ularni bartaraf etish yo'llari taklif etiladi. Ilmiylik bilan bir qatorda badiiy tasvirlar orqali bola shaxsining nozik va murakkab tabiati ochib beriladi.

Kalit so'zlar

bola rivojlanishi, XXI asr psixologiyasi, maktabgacha ta'lim, ma'naviy-axloqiy tarbiya, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, ijtimoiy muhit, oila, pedagogika, innovatsion yondashuv, raqamli muhit

Аннотация

В данной статье анализируются научные основы теории развития ребёнка в психологии XXI века, современные педагогические и психологические подходы, а также проблемы и недостатки, возникающие в этом процессе.

Социальные, эмоциональные, интеллектуальные и духовно-нравственные аспекты развития ребёнка рассматриваются комплексно под влиянием семьи, образовательных учреждений и цифровой среды. Также в статье раскрывается разрыв между теорией и практикой и предлагаются пути его преодоления. Наряду с научным подходом, через художественные образы раскрывается тонкая и сложная природа личности ребёнка.

Ключевые слова

развитие ребёнка, психология XXI века, дошкольное образование, духовно-нравственное воспитание, личностно-ориентированное обучение, социальная среда, семья, педагогика, инновационный подход, цифровая среда

Abstract

This article analyzes the scientific foundations of child development theory in 21st-century psychology, modern pedagogical and psychological approaches, as well as the problems and shortcomings encountered in this process. The social, emotional, intellectual, and moral aspects of child development are comprehensively examined under the influence of family, educational institutions, and the digital environment. The article also reveals the gap between theory and practice and proposes ways to overcome it. Alongside scientific analysis, the delicate and complex nature of a child's personality is expressed through artistic descriptions.

Keywords

child development, 21st century psychology, preschool education, moral education, learner-centered education, social environment, family, pedagogy, innovative approach, digital environment

KIRISH

XXI asr insoniyat taraqqiyotining eng muhim bosqichlaridan biri bo'lib, bu davrda inson omili, ayniqsa bola shaxsining rivojlanishi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy psixologiya bola rivojlanishini oddiy biologik o'sish jarayoni sifatida emas, balki ijtimoiy, emotsional, intellektual va ma'naviy omillar uyg'unligida kechadigan murakkab tizim sifatida talqin etadi.¹ Shu jihatdan qaralganda, bola – bu faqat kelajak egasi emas, balki bugungi jamiyatning faol ishtirokchisidir.

Bola hayotining dastlabki bosqichlari uning keyingi hayoti uchun mustahkam poydevor yaratadi. Ayniqsa, maktabgacha va boshlang'ich yosh davrida uning tafakkuri, nutqi, ijtimoiy xulqi va hissiy dunyosi shakllanadi. Bu jarayonni tabiatdagi tong sahnasi bilan qiyoslash mumkin: quyosh asta-sekin ko'tarilib, borliqni yoritgani kabi, bola ongida ham bilim va tushunchalar asta-sekin yorug'lik olib kiradi.

TAHLIL

Zamonaviy psixologik yondashuvlarga ko'ra, bola rivojlanishi bosqichma-bosqich kechadi va har bir bosqich o'ziga xos psixologik xususiyatlarga ega. Bu jarayonda yetakchi faoliyat turlari muhim rol o'ynaydi. Xususan, maktabgacha yoshda o'yin faoliyati bola rivojlanishining asosiy vositasi hisoblanadi.² Bola o'yin orqali nafaqat atrof-muhitni anglaydi, balki o'z his-tuyg'ularini boshqarishni, ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishni o'rganadi.

Bola rivojlanishining muhim jihatlaridan biri bu – ma'naviy-axloqiy shakllanishdir. Ayniqsa boshlang'ich yoshda bola yaxshilik, adolat, hurmat va mehr

¹ Sadikova N.U. Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi va zamonaviy pedagogik yondashuvlar. – 2025.

² Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy va ma'naviy rivojlanish masalalari.

kabi tushunchalarni o‘zlashtira boshlaydi. Bu jarayonda oila va maktabning hamkorligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ota-onaning mehribonligi, o‘qituvchining sabr-toqati va jamiyatning ijobiy muhiti bola qalbida insoniy fazilatlarining shakllanishiga zamin yaratadi. Bola qalbi go‘yo oq qog‘ozdek bo‘lib, unga yozilgan har bir so‘z uning kelajakdagi shaxsini belgilaydi.

XXI asrda bola rivojlanishiga yangi omil – raqamli muhit ham kuchli ta’sir ko‘rsatmoqda. Turli video platformalar, xususan, ta’limiy va tarbiyaviy kontentlar bolaning dunyoqarashini kengaytirish imkonini bersa-da, nazoratsiz foydalanish salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Raqamli muhit bolada tezkor fikrlashni rivojlantirsa-da, chuqur tahlil qilish qobiliyatining susayishiga ham sabab bo‘lishi ehtimoli mavjud.

Shu bilan birga, zamonaviy yondashuvlarda shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim alohida o‘rin tutadi. Har bir bola individual bo‘lib, uning qobiliyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlari turlicha. Shu sababli ta’lim jarayoni bolaning individual xususiyatlariga moslashtirilishi lozim. Bu esa bolada mustaqil fikrlash, ijodkorlik va o‘zini anglash kabi sifatlarni rivojlantiradi.

Biroq ushbu ilmiy yondashuvlarga qaramay, amaliyotda qator muammo va kamchiliklar mavjud. Eng avvalo, oila institutining tarbiya jarayonidagi ishtiroki yetarli emasligi kuzatiladi. Ko‘plab ota-onalar farzand tarbiyasiga yetarlicha e’tibor qaratmaydi yoki zamonaviy pedagogik bilimlarga ega emas. Natijada bola emotsional qo‘llab-quvvatlashdan mahrum bo‘lishi mumkin.³

Shuningdek, ta’lim tizimida shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvning to‘liq joriy etilmaganligi ham muhim muammolardan biridir. Standartlashtirilgan ta’lim ba’zi

³ Raqamli muhit va videomateriallarning bola psixologiyasiga ta’siri
<https://www.youtube.com/watch?v=7Fj0y7WQ3IA>

bolalarning ichki salohiyatini ochib bera olmaydi. Bundan tashqari, pedagogik kadrlar yetishmovchiligi va zamonaviy metodlarni qo‘llashdagi qiyinchiliklar ham ta‘lim sifatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Raqamli muhit bilan bog‘liq muammolar ham e‘tibordan chetda qolmasligi kerak. Nazoratsiz media iste‘moli bolalarda diqqatning pasayishi, tez zerikish va real hayotga qiziqishning kamayishiga olib kelishi mumkin. Bu esa ularning psixologik rivojiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Umuman olganda, XXI asrda bola rivojlanishi nazariyasi kengayib, ko‘p qirrali tizimga aylangan. Biroq uning samarali amalga oshirilishi oila, maktab va jamiyatning hamkorligiga bog‘liq. Bola rivoji – bu yagona tizim bo‘lib, undagi har bir bo‘g‘in muhim ahamiyatga ega. Agar shu tizim uyg‘un ishlasa, natijada barkamol, mustaqil fikrlovchi va ma‘naviy yetuk shaxs shakllanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, XXI asr psixologiyasida bola rivojlanishi nazariyasi insoniyat taraqqiyotining eng muhim va ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Zamonaviy ilmiy qarashlar bola rivojlanishini ko‘p omilli, murakkab va uzluksiz jarayon sifatida talqin etib, unda biologik omillar bilan bir qatorda ijtimoiy muhit, emotsional tajriba, ma‘naviy qadriyatlar va ta‘lim tizimi o‘zaro uyg‘unlikda ishtirok etishini ko‘rsatadi.

Bola rivojlanishining ilk bosqichlari uning kelajakdagi shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Aynan shu davrda uning tafakkuri, nutqi, xulq-atvori va ijtimoiy moslashuv qobiliyatlari shakllanadi. Shu sababli ham maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim tizimini rivojlantirish, uni zamonaviy yondashuvlar bilan boyitish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Shuningdek, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bola rivojlanishida oila, ta'lim muassasalari va jamiyat o'rtasidagi hamkorlik hal qiluvchi ahamiyatga ega. Oila bolaning ilk tarbiya maskani bo'lsa, ta'lim muassasalari uning bilim va ko'nikmalarini tizimli ravishda rivojlantiradi, jamiyat esa uning ijtimoiylashuviga xizmat qiladi. Ushbu uch omil uyg'unlashgandagina bola har tomonlama barkamol shaxs sifatida shakllanishi mumkin.

Biroq zamonaviy sharoitda bu jarayonda bir qator muammolar mavjudligi ham inkor etib bo'lmaydi. Jumladan, ota-onalarning pedagogik savodxonligining yetarli emasligi, ta'lim tizimida individual yondashuvning to'liq joriy etilmaganligi, pedagogik kadrlar tayyorgarligidagi kamchiliklar hamda raqamli muhitning nazoratsiz ta'siri bola rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa nazariya va amaliyot o'rtasida muayyan tafovut yuzaga kelayotganini ko'rsatadi.

Ayniqsa, raqamli texnologiyalar asrida bolalarning psixologik rivojiga virtual muhitning ta'siri tobora kuchayib borayotgani e'tiborni talab etadi. Shu sababli ota-onalar va pedagoglar bolalarning axborot iste'molini nazorat qilish, foydali va rivojlantiruvchi kontentni tanlashda faol bo'lishlari zarur. Aks holda, tezkor, ammo yuzaki axborot oqimi bolaning chuqur tafakkur qilish qobiliyatini susaytirishi mumkin.

Shu bilan birga, zamonaviy psixologiya va pedagogika ushbu muammolarni bartaraf etish uchun keng imkoniyatlar ham yaratmoqda. Innovatsion pedagogik texnologiyalar, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar, interaktiv metodlar va integrativ ta'lim tizimlari bolalarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Kelgusida bola rivojlanishi sohasida samarali natijalarga erishish uchun quyidagi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratish zarur:

- ota-onalarning pedagogik va psixologik bilimlarini oshirish
- ta'lim tizimida individual yondashuvni keng joriy etish
- pedagog kadrlarning malakasini muntazam oshirib borish
- raqamli muhitdan oqilona va nazorat ostida foydalanishni yo'lga qo'yish
- milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'un holda singdirish

Eng muhimi, bola rivojlanishiga faqat ilmiy yoki tashkiliy masala sifatida emas, balki insoniy qadriyat sifatida qarash zarur. Chunki har bir bola – bu o'ziga xos olam, uning ichki imkoniyatlari esa cheksizdir. Uni to'g'ri anglash, qo'llab-quvvatlash va yo'naltirish orqali jamiyat kelajagini shakllantirish mumkin.

Bola qalbi nozik va sezgir bo'lib, unga berilgan har bir mehr, e'tibor va bilim kelajakda yuksak insoniy fazilatlar sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois bola tarbiyasi – bu nafaqat pedagogik jarayon, balki jamiyatning ertangi kunini yaratish jarayonidir.

Shunday ekan, bugungi kunda har bir ota-ona, pedagog va jamiyat a'zosi o'z zimmasidagi mas'uliyatni chuqur his etishi lozim. Chunki bola – bu kelajak emas, balki bugunning o'zidir; uning qanday shakllanishi esa bizning bugungi munosabatimizga bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sadikova N.U. *Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi va zamonaviy pedagogik yondashuvlar*. – O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 2025. – №44.
2. Vygotskiy L.S. *Mishleniye i rech (Tafakkur va nutq)*. – Moskva: Pedagogika, 1982.

3. Elkonin D.B. *Psixologiya igri (O'yin psixologiyasi)*. – Moskva: Pedagogika, 1978.
4. Leontiev A.N. *Faoliyat, ong va shaxs*. – Moskva: Nauka, 1975.
5. Zaporozets A.V. *Maktabgacha yosh psixologiyasi*. – Moskva: Prosveshcheniye, 1986.
6. UNESCO. *Early Childhood Care and Education Report*. – Paris, 2023.
7. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. *Ta'lim tizimini rivojlantirishga oid me'yoriy hujjatlar*. – Toshkent, 2024.